

2. Sídlní struktura a způsob bydlení

2.1. Sídlní struktura

Pro vývoj osídlení na území dnešního Plzeňského kraje byly rozhodujícím kritériem přírodní podmínky, významná strategická poloha a historické události

Osídlení je dynamicky se vyvíjející sociálně geografický systém, ovlivněný demografickým, ekonomickým, politickým, historickým a environmentálním vývojem společnosti na daném území. Pro vývoj osídlení na území dnešního Plzeňského regionu byly rozhodujícím kritériem přírodní podmínky a významná strategická poloha. První obyvatelé regionu se usazovali v místech úrodných pahorkatin a významných obchodních cest. Díky rozmanitému členitému reliéfu krajiny vznikaly na území dnešního Plzeňského kraje malé hospodářské usedlosti a to zejména ve východní a jižní části kraje, v lokalitách s příznivými geografickými i klimatickými podmínkami pro zemědělskou výrobu. Typická je pro tuto oblast značná roztržitost sídelních jednotek (vesnic, osad a samot). Větší sídelní jednotky vznikaly především v západní a severní části území, kde se vyskytovala relativně bohatá naleziště nerostného bohatství, rozvinutá manufakturní a řemeslná výroba a kde díky nepříznivému počasí nebyly vytvořeny vhodné podmínky pro rozvoj zemědělství. K výraznému osídlování území došlo až od 7. století, kdy se centrem kraje stává hradiště ve Staré Plzni (předchůdce krajského města). Od tohoto okamžiku docházelo vlivem hospodářských a politických změn i k postupnému vývoji sídelní struktury. Jedná se zejména o stabilizaci zemské česko-německé hranice a germanizaci území, projevující se přílivem obyvatelstva německé národnosti do českých měst a osídlováním vylidněných a třicetiletou válkou zničených území. V souvislosti se zrušením poddanství došlo k vytvoření nejnižších článků územní samosprávy-**obcí**. Pro ekonomický rozvoj měl značný význam vznik nových královských měst na významných trasách obchodních cest a také rozvoj průmyslu a budování železniční sítě. Zabrání velké části území (především západně od Plzně) po mnichovském diktátu a následně poválečný organizovaný odsun části německého obyvatelstva významně ovlivnily vývoj osídlení v kraji v minulém století. Výrazné dopady do poválečného vývoje sídelní struktury má osídlování měst, obcí a pohraničních okresů českým a slovenským obyvatelstvem a následná kolektivizace v zemědělství (vznik státních statků v nově osídlovaných územích při západní hranici). Návrat k demokratickým principům rozhodování v 90. letech přinesl změny i do samosprávy měst a obcí a tím v konečném důsledku i do sídelní struktury Plzeňského kraje. Základní jednotkou osídlení jsou **obce**, dělí se z hlediska osídlení na venkovské obce a města. Vývoj sídelní struktury Plzeňského kraje byl provázen integračními (slučování malých obcí) a desintegračními (zánik a rušení některých částí obcí) procesy.

Plzeňský kraj má celkem 501 obcí, 1 539 částí obcí a 56 obcí se statutem města

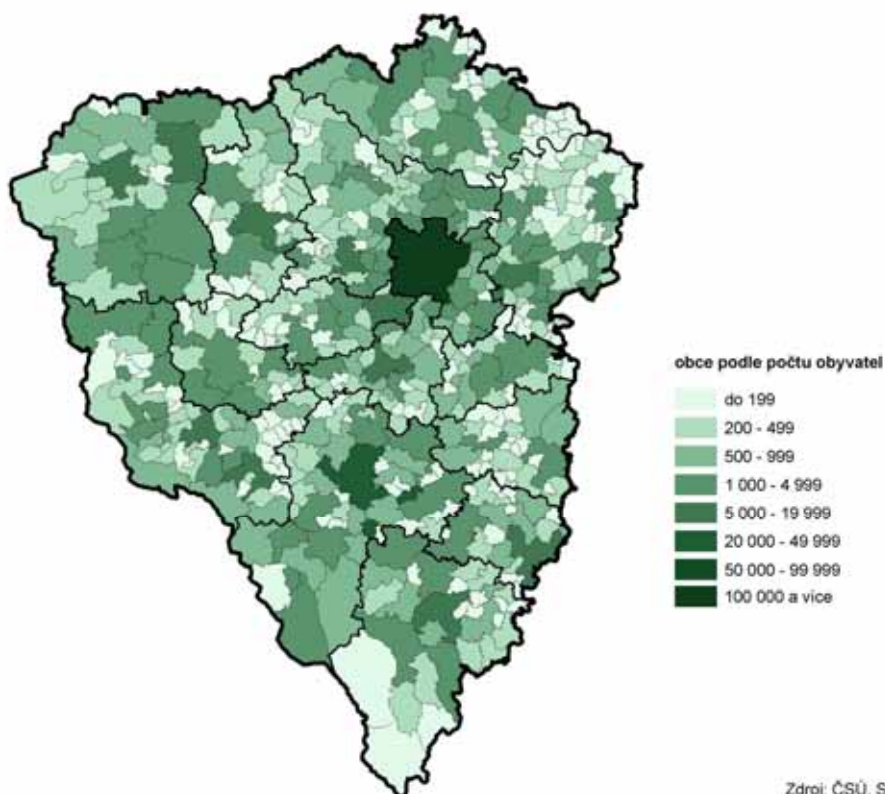
Mezníkem pro novou etapu populačních cenzů bylo sčítání k 1. 3. 1961. Na území dnešního Plzeňského kraje proběhlo v 773 obcí s průměrnou výměrou 978 ha. Počet obcí v kraji se v následujících sčítání výrazně snižoval. Sčítání v roce 1980 již probíhalo v pouhých 307 obcích s průměrnou rozlohou 2 463 ha. Euforie, která zavládla po listopadu 1989, obnovení demokratických principů rozhodování a jejich dopad do samosprávy měst a obcí s sebou přinesly snahu o osamostatnění. V roce 1991 se uskutečnilo sčítání již v 445 obcích a jejich počet stále narůstal. SLDB v roce 2001 již proběhlo v 506 obcích s průměrnou rozlohou 1 494 ha. V dalších dvou letech došlo ke sloučení tří obcí na Klatovsku s městem Švihov a z dvou obcí okresů Plzeň-jih a Plzeň-sever byly vytvořeny městské části krajského města Plzně. Od roku 2003 se počet obcí stabilizoval. Plzeňský kraj měl k 31. 12. 2011 celkem 501 obcí, 1 539 částí obcí, 56 obcí se statutem města, 11 obcí se statutem městyse, rozkládajících se na 7 561 km² plochy a rozdělených do 1 385 katastrů. Průměrná výměra na 1 obec v regionu tak činila 1 509,2 ha.

Počet částí obce se od sčítání v roce 1961 řádově nezměnil

Podle zákona č. 128/2000 Sb. o obcích, ve znění pozdějších předpisů lze na základě rozhodnutí krajského úřadu oddělit od obce její část. **Část obce** je podle § 27 odst. 2 výše citovaného zákona definována jako „...evidenční jednotka vytvářena budovami s čísly popisnými a čísly evidenčními, přidělenými v jedné číselné řadě, která leží v jednom souvislém území.“ V roce 1961 činil počet částí obcí 1 520, s výjimkou sčítání v roce 1970, se téměř nezměnil. V roce 2001 stoupl jejich počet na 1 540 a při SLDB k 26. 3. 2011 činil 1 539. Nejvíce částí obcí (30) mělo v roce 2011 město Klatovy, za ním následují, eliminujeme-li specifické postavení města Plzně, Hartmanice (23) v okrese Klatovy a Bor u Tachova (22) z okresu Tachov. Město Plzeň má kromě 10 městských částí ještě dalších 15 částí obce. Z celkového počtu 1 539 částí obce se na části nečlenilo 244 obcí, což představuje téměř polovinu

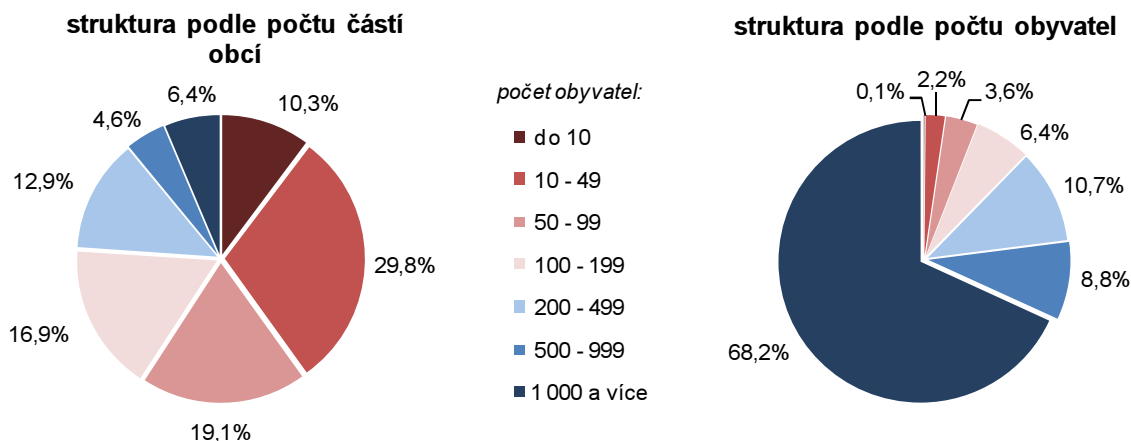
(48,7 %) z celkového počtu obcí v kraji. V meziokresním srovnání nejvíce obcí nečleněných na části se vyskytuje v přilehlých okresech krajského města a to území okresů Plzeň-jih (51) a Plzeň-sever (56).

Velikostní skupiny obcí v Plzeňském kraji

Zdroj: ČSÚ, SLDB 2011

Graf 2.1 Velikostní struktura částí obcí

Skladebnou součástí sídelní struktury jsou základní sídelní jednotky, kterých má Plzeňský kraj 1 861

Nižší úrovní sídelních jednotek a skladebnou součástí sídelní struktury, určenou pro prostorovou identifikaci je **základní sídelní jednotka** (dále jen ZSJ), kterou se rozumí *jednotka představující částí území obce s jednoznačnými územně technickými a urbanistickými podmínkami nebo spádová území seskupení objektů obytného nebo rekreačního charakteru.* V některých případech se jednotka dělí na **díly ZSJ** ve vazbě na část obce. Počet ZSJ se od sčítání v roce 1970 výrazně zvýšil. Zatímco v tomto roce dosahoval výše 1 567 ZSJ, při dalším sčítání v roce 1980 se zvýšil o 13,3 % (1 776 ZSJ). Mírný růst počtu ZSJ pokračoval do roku 2001, pak se již stabilizoval. V roce 2011 dosahuje jejich počet 1 861. Nejvíce ZSJ má krajské město Plzeň (115) a druhé největší město v kraji Klatovy (55). U ostatních obcí se počet ZSJ pohybuje pod hranicí 30. Nejvyšší četnost se vyskytuje u obcí s 2 ZSJ (90 obcí) a 3 ZSJ (54 obcí). Téměř 12 % ZSJ z celkového počtu obcí je

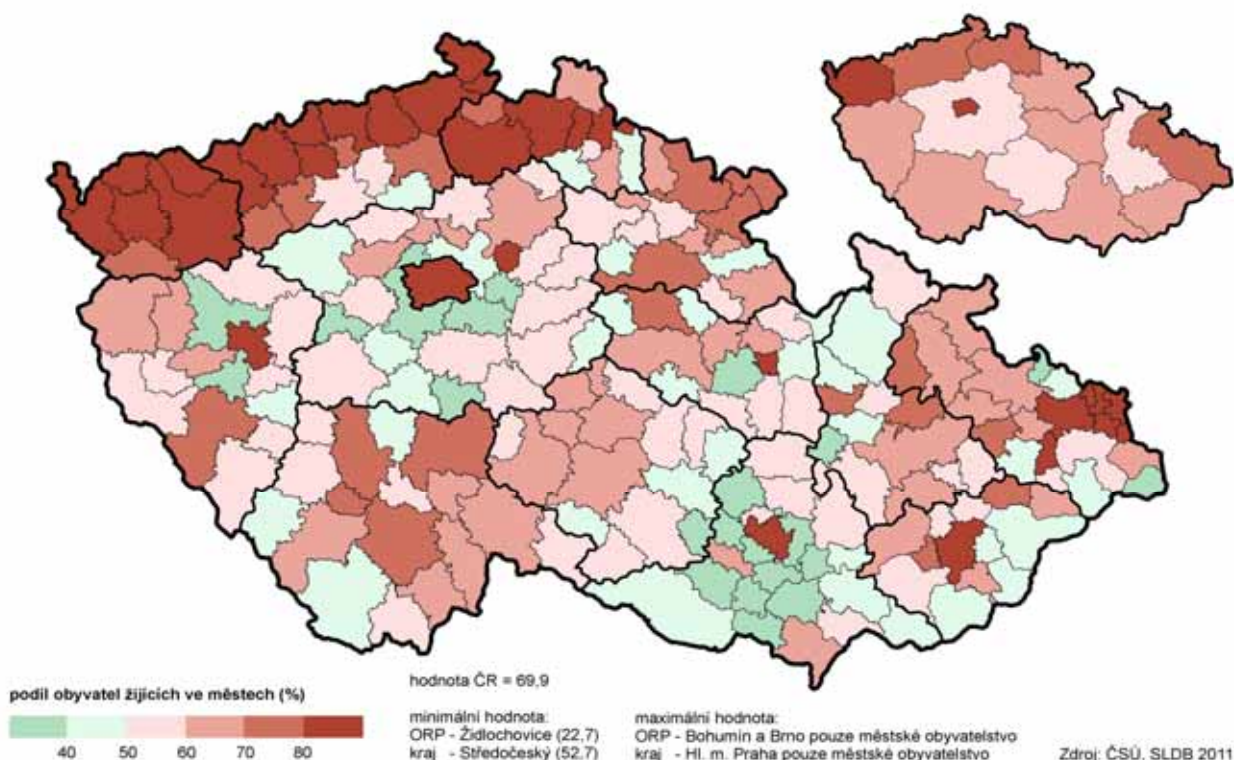
Podle územního členění má Plzeňský kraj 7 okresů, 15 správních obvodů ORP a 35 obcí s pověřeným obecním úřadem

Převážná část obyvatel Plzeňského kraje žije ve městech

identických s obcí. Porovnáváme-li podíl ZSJ včetně dílů s hranicí do 5 obyvatel nejvyšší podíl vykazují okresy v oblastech nerovnoměrně osídlených a s vyšší rozdrobeností sídelní struktury (Domažlice 7,1 %, Klatovy 6,8 % a Tachov 4,7 %). Zákonem č. 36/1960 Sb. o územním členění státu, ve znění pozdějších předpisů, je území státu rozděleno mimo jiné na územní jednotky - **okresy**. Plzeňský kraj má v současnosti sedm okresů a to Domažlice, Klatovy, Plzeň-město, Plzeň-jih, Plzeň-sever, Rokycany a Tachov. Na základě ústavního zákona č. 347 s platností od 1. 1. 2000 bylo vytvořeno na území ČR celkem 14 vyšších územně správních celků (krajů). Z bývalého Západočeského kraje vznikly podle tohoto zákona dva kraje a to Karlovarský a Plzeňský. Později bylo zákonem č. 314/2002 Sb. vymezeno v Plzeňském kraji 15 správních obvodů **obcí s rozšířenou působností (SO ORP)** a 35 obcí s pověřeným obecním úřadem (POU). Správní obvody ORP převzaly některé povinnosti a kompetence bývalých okresních úřadů, které ukončily svoji činnost k 31. 12. 2002.

V oblastech s relativně značným výskytem nerostného bohatství, v místech soustředěné manufakturní a řemeslné práce, všude tam, kde nebyly vhodné podmínky pro hospodaření na zemědělské půdě a v neposlední řadě i při obchodních cestách vznikaly větší sídelní jednotky, pozdější **města**. Hospodářské a politické změny ve 13. a 14. století daly vzniknout mimo jiné novým královským městům, ležících na cestách především do Bavorska a Saska (Rokycany, Klatovy, Sušice, Stříbro, Domažlice a Tachov). Vlivem kulturního a hospodářského rozvoje v 16. století vznikala další královská, ale i poddanská města (Horšovský Týn, Horažďovice). Historicky nejstarším městem v Plzeňském kraji je Manětín, město při staré obchodní cestě z Chebu do Prahy, které král Václav I. povýšil na město v roce 1235 přiznáním městských privilegií (nezávislý soud a svobodný trh). Za zmínku rovněž stojí Rabštejn nad Střelou (první písemná zmínka z roku 1269), který usiluje v současné době o zápis do Guinnessovy knihy rekordů jako nejmenší historické město světa. V Plzeňském kraji bylo v roce 2011 celkem 56 měst, z toho s počtem obyvatel nad 4 tis. pouze 21 měst tj. 37,5 %. Převážná část obyvatel Plzeňského kraje žije ve městech (67,9 %). Vyšší míru urbanizace, eliminujeme-li specifické postavení Plzně, vykazuje už jen Klatovsko (73,9 %) a Stříbrsko. Naopak nízká míra urbanizace je zaznamenána ve správním obvodu ORP Nýřany a Přeštice, v oblastech do jisté míry s postupující suburbanizací

Městské obyvatelstvo ve správních obvodech ORP a krajích

Tab. 2.1.1 Základní ukazatele sídelní struktury podle správních obvodů obcí s rozšířenou působností

	Počet			Hustota obyvatel (osoby/km ²)	Na 1 obec připadá			Podíl obyvatel žijících (%)	
	obyvatel	obcí			rozloha (km ²)	obyvatel	částí obcí	ve městech	v obci s rozšířenou působností
		celkem	z toho měst						
Kraj celkem	570 401	501	56	75,4	15,1	1 138,5	3,1	67,9	50,6
v tom správní obvod ORP:									
Blovice	11 782	19	2	53,0	11,7	620,1	2,7	58,0	35,5
Domažlice	39 708	58	5	52,0	13,2	684,6	2,8	52,7	27,7
Horažďovice	11 783	20	2	45,5	12,9	589,2	3,0	56,1	46,5
Horšovský Týn	14 051	18	2	48,7	16,0	780,6	4,1	58,4	35,0
Klatovy	49 988	44	8	55,2	20,6	1 136,1	5,5	73,9	44,3
Kralovice	21 911	44	5	33,2	15,0	498,0	2,7	53,3	15,8
Nepomuk	11 475	26	2	37,2	11,9	441,3	2,5	44,2	33,2
Nýřany	53 029	54	5	84,5	11,6	982,0	2,2	35,2	13,1
Plzeň	188 045	15	2	719,3	17,4	12 536,3	3,1	93,2	90,6
Přeštice	22 003	30	1	81,1	9,0	733,4	1,9	33,1	33,1
Rokycany	47 458	68	6	82,5	8,5	697,9	1,5	52,6	29,5
Stod	23 296	24	3	89,9	10,8	970,7	1,7	66,4	16,3
Stříbro	16 589	24	4	38,5	17,9	691,2	3,8	69,0	47,8
Sušice	23 955	30	5	30,7	26,0	798,5	5,9	59,3	46,1
Tachov	35328	27	4	37,3	35,1	1 308,4	5,1	66,9	35,5

Nejvíce sídel v regionu se vyskytuje ve velikostních skupinách obcí s nejmenším počtem obyvatel

Z analýzy velikostní struktury obcí vyplývá, že nejvíce sídel v Plzeňském kraji se vyskytuje ve skupinách s nejmenším počtem obyvatel. Ve velikostních skupinách do 499 obyvatel tvoří podíl obcí více než dvě třetiny z celkového počtu.

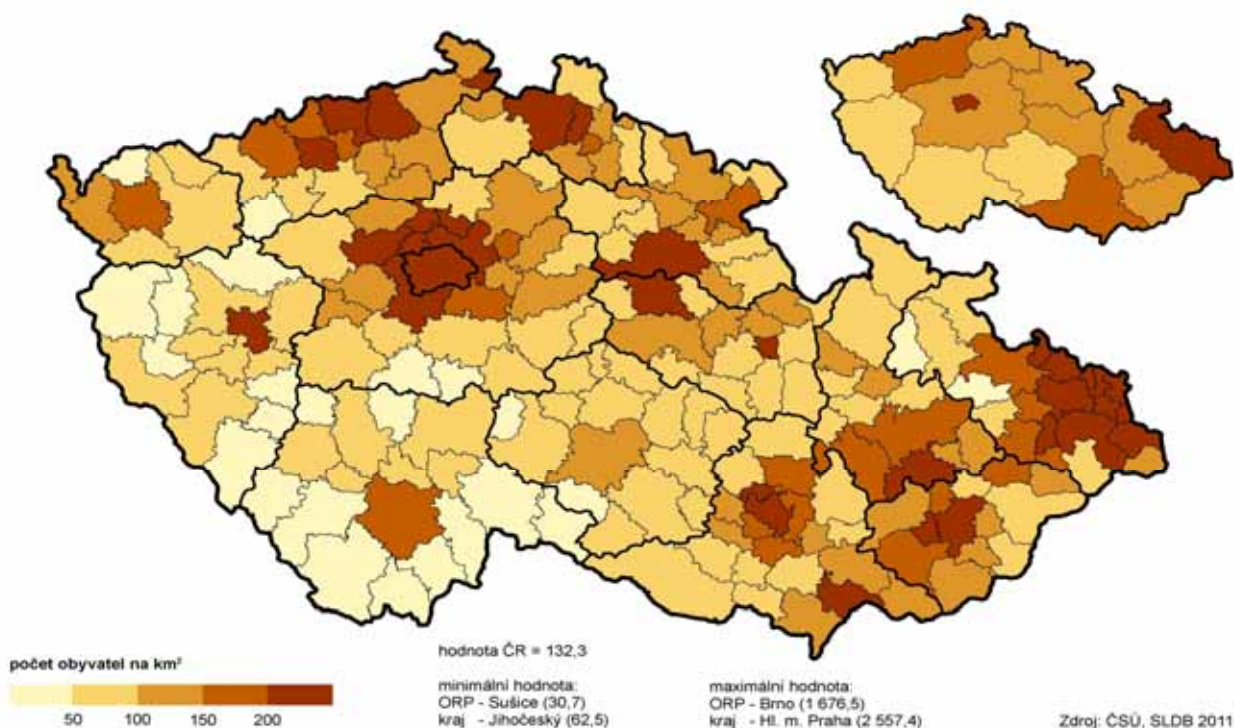
Tab. 2.1.2 Sídelní struktura podle velikostních skupin obcí k 26. 3. 2011

	Počet obcí	Podíl (%)	Rozloha obcí (km ²)	Podíl (%)	Počet obyvatel	Podíl (%)	Hustota obyvatel (osoby/km ²)
Kraj celkem	501	100,0	7 561	100,0	570 401	100,0	75,4
v tom obce s počtem obyvatel:							
do 199	182	36,3	1 405	18,6	20 872	3,7	14,9
200 - 499	155	30,9	1 774	23,5	48 187	8,4	27,2
500 - 999	75	15,0	1 522	20,1	53 381	9,4	35,1
1 000 - 1 999	46	9,2	1 466	19,4	63 046	11,1	43,0
2 000 - 4 999	30	6,0	767	10,1	98 825	17,3	128,9
5 000 - 9 999	7	1,4	265	3,5	45 064	7,9	169,7
10 000 - 19 999	4	0,8	143	1,9	48 571	8,5	340,3
20 000 - 49 999	1	0,2	81	1,1	22 133	3,9	273,0
50 000 - 99 999	-	-	-	-	-	-	-
100 000 a více	1	0,2	138	1,8	170 322	29,9	1 237,2

Z hlediska hustoty osídlení jsou nejdříve osídleny obce s počtem do 199 obyvatel.

Podíl na rozloze kraje ve velikostní skupině do 199 obyvatel dosahuje téměř jedné pětiny celkové výměry, dalšími více jak šedesáti procenty se podílejí obce z velikostních skupin 200 až 1 999 obyvatel. S rostoucí velikostní skupinou se podíl výměry snižuje. V obcích do 499 obyvatel jich žije v regionu pouze 12,1 %. Více jak třetina populace žije ve velikostních skupinách obcí od 500 do 4 999 obyvatel. Ve městech s počtem nad 5 000 osob žije v Plzeňském kraji 50,2 % obyvatel (včetně krajského města Plzně). Do velikostní skupiny nad 10 000 obyvatel je zařazeno 6 měst a to: krajské město Plzeň, okresní města Domažlice, Klatovy, Rokycany, Tachov, která doplňuje sídlo SO ORP Sušice. Z hlediska hustoty osídlení jsou nejdříve osídleny obce s počtem do 199 obyvatel. Lze tedy říci, že s rostoucí velikostní skupinou roste i hustota (s výjimkou velikostní skupiny 20 tis. až 50 tis. obyvatel).

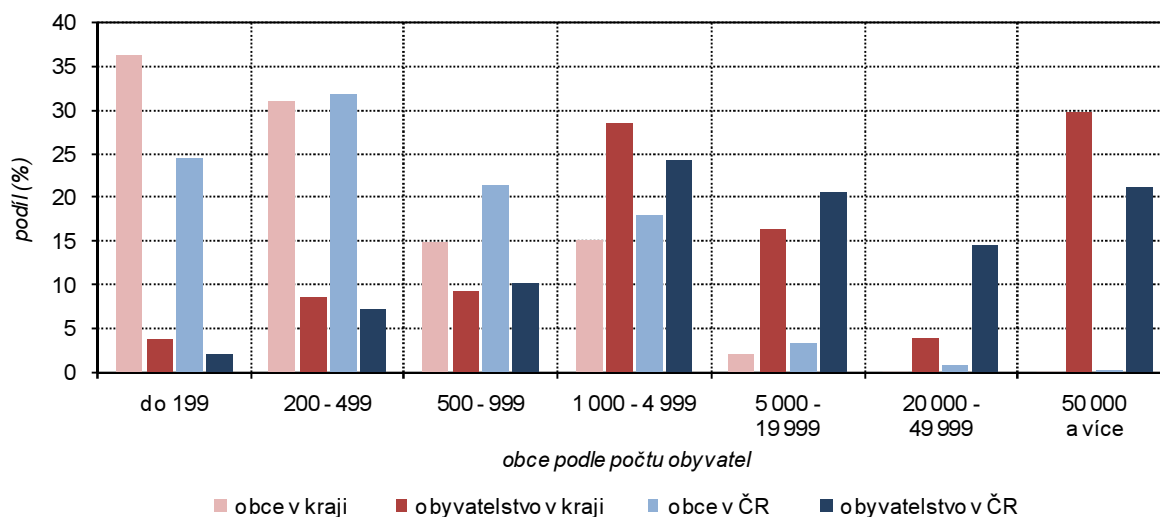
Hustota obyvatelstva ve správních obvodech ORP a krajích

Nerovnoměrnost osídlení je hodnocena indexem rozdrobenosti

Jednou ze základních charakteristik lokalizace obyvatelstva v určitém prostoru je nerovnoměrné osídlení. Nerovnoměrnost osídlení hodnocená **indexem rozdrobenosti**¹ ukazuje, že nejvyšších hodnot dosahují oblasti Domažlicka, jižního Plzeňska (Blovičko, Nepomucko), Horažďovicka, Kralovicka a Stříbrska. Podle hodnoty indexu rozdrobenosti se Plzeňský kraj ve srovnání s ostatními kraji řadí na šesté nejvyšší místo.

Graf 2.2 Sídlní struktura obcí Plzeňského kraje a České republiky

V mezikrajském srovnání průměrné velikosti obce se Plzeňský kraj řadí na 9. místo.

Při srovnání průměrné velikosti obce v rámci republiky se Plzeňský kraj řadí na deváté nejvyšší místo. Hodnotou 1 138,5 obyvatel na 1 obec leží hluboko pod republikovým průměrem (1 669,6 obyvatel/obec). V členění podle jednotlivých velikostních skupin se v podílu počtu obyvatel v obcích do 199 obyvatel umístil Plzeňský kraj na 3. místě hned za krajem Jihočeským, ve skupině 200 až 999

¹ Index rozdrobenosti sídlní struktury je vážený průměr, založený na podílech obyvatel v nejmenších obcích (z celkového počtu obyvatel).

obyvatel na místě šestém a ve skupině 1 000 až 4 999 na místě čtvrtém. Podílem městského obyvatelstva (67,9 %) se Plzeňský kraj v **mezikrajském srovnání** řadí na šesté nejvyšší místo v ČR a dosahuje téměř republikového průměru (69,9 %).

2.2. Druh pobytu

SLDB 2011 poprvé zpracovává výsledky cenzu podle místa obvyklého bydliště

Při populačních cenzech v období 1961 až 2001 byly výsledky SLDB zpracovávány podle **místa trvalého pobytu**, tzn. „*podle pobytu úředně hlášeného, a to bez ohledu na to, kde osoba skutečně bydlela nebo kde byla sečtena.*“ SLDB k 26. 3. 2011 již poprvé zpracovává výsledky cenzu podle **místa obvyklého bydliště** sčítaných osob. Místo obvyklého bydliště je definováno jako „*místo, kde osoba obvykle tráví období svého každodenního odpočinku (bez ohledu na dočasnou nepřítomnost z důvodů rekreace, návštěv, pracovních cest, pobytu ve zdravotnickém zařízení apod.) a kde je členem konkrétní domácnosti.*“

Plzeňský kraj má jeden z nejmenších rozdílů mezi počtem osob s pobytem obvyklým a trvalým

Ze srovnání Plzeňského kraje v republikovém měřítku vyplývá, že společně s krajem Jihomoravským má nejmenší absolutní rozdíl mezi počtem osob s pobytem obvyklým a pobytem trvalým. Pouze ve dvou krajích (Hl. m. Praha a Středočeským) převyšuje počet sečtených osob s pobytem obvyklým osoby s pobytem trvalým. V ostatních krajích je situace opačná (zejména v kraji Ústeckém a Moravskoslezském), což do jisté míry koresponduje s ekonomickou situací v těchto regionech. Situaci v Plzeňském regionu mapuje následující tabulka.

2.2.1 Obvykle a trvale bydlící obyvatelstvo podle velikostních skupin obcí

	Osoby s obvyklým pobytem celkem	v tom s pobytem (%)		Osoby s trvalým pobytem celkem	v tom s pobytem (%)		Rozdíl mezi počtem osob s obvyklým a trvalým pobytem	
		obvyklým i trvalým	jen obvyklým		trvalým i obvyklým	jen trvalým	celkem	%
Kraj celkem	670 401	93,4	6,6	671 367	93,3	6,7	-966	-0,2
v tom obce s počtem obyvatel:								
do 199	20 872	93,2	6,8	19 637	90,6	9,4	1 235	6,3
200 - 499	48 187	93,9	6,1	51 251	91,5	8,5	-3 064	-6,0
500 - 999	53 381	93,9	6,1	53 044	92,6	7,4	337	0,6
1 000 - 1 999	63 046	93,9	6,1	64 825	92,8	7,2	-1 779	-2,7
2 000 - 4 999	98 825	93,1	6,9	93 541	93,3	6,7	5 284	5,6
5 000 - 9 999	45 064	93,1	6,9	49 810	93,8	6,2	-4 746	-9,5
10 000 - 19 999	48 571	94,5	5,5	49 137	93,4	6,6	-566	-1,2
20 000 - 49 999	22 133	94,8	5,2	22 530	93,1	6,9	-397	-1,8
50 000 - 99 999	-	-	-	-	-	-	-	-
100 000 a více	170 322	92,8	7,2	167 582	94,3	5,7	2 740	1,6

2.3. Způsob bydlení

Převažujícím způsobem bydlení je v regionu podle výsledků sčítání bydlení v rodinných domech

Převažujícím způsobem bydlení v Plzeňském kraji je bydlení v **rodinných domech**, žila zde podle výsledků sčítání téměř polovina (49,9 %) z celkového počtu obyvatel (mimo bezdomovců). Další 46 % obyvatel zvolilo bydlení v **domech bytových**. Zbýlá čtyři procenta uvedla jako bydliště ostatní budovy a to zejména v ubytovacích zařízeních (69,9 % z počtu osob bydlících v ostatních budovách). Z celkového počtu obyvatel žijících v ubytovacích zařízeních připadá 13,4 % na ubytovny a svobodárny, 15,9 % na zařízení pro seniory (domovy důchodců a penziony pro důchodce) a 8,1 % na ústavy sociální péče pro postižené občany. Kromě ubytovacích zařízení více jak jedna pětina obyvatel žije v bytech v provozních budovách (např. školy s bytem pro školníka). Nejčastějším ubytováním mimo bytový fond je bydlení v rekreačních chatách a chalupách. Více jak tři čtvrtiny osob bydlících mimo bytový fond žije v těchto objektech. Další téměř 20 % žije v tzv. nouzových obydlích, kterými se rozumí nouzové a provizorní stavby/objekty např. boudy, sruby, nezkolaudované objekty apod.

Tab.2.3.1 Obyvatelstvo podle způsobu bydlení

	Celkem	v tom		
		v bytech	v zařízeních	jinde
Bydlící osoby v domech	570 061	551 122	11 434	2 036
v tom:				
rodinné domy	283 904	282 908	846	150
bytové domy	263 083	261 266	1 682	135
ostatní budovy	23 074	6 948	9 083	7 043
v tom:				
ubytovací zařízení	16 118	1 641	7 799	6 678
z toho:				
ubytovny a svobodárny	2 162	441	1 617	104
studentské koleje	310	45	262	3
domovy mládeže, internáty	81	18	63	-
dětské domovy	162	6	123	33
ostatní zařízení pro děti a mládež	41	1	8	32
domovy důchodců	1 810	171	1 639	-
penziony pro důchodce	747	747	-	-
ústavy sociální péče pro postižené	1 312	22	1 290	-
kláštery a konventy	26	26	-	-
nemocnice, léčebná zařízení, lázeňské ústavy	814	31	768	15
zařízení pro krátkodobé ubytování	555	207	236	112
azylová zařízení	219	26	192	1
věznice, vazební věznice	39	-	39	-
provozní budovy	5 329	5 043	49	237
Bydlící osoby v objektech mimo bytový fond	5 469	x	177	5 292
v tom:				
rekreační chata, chalupa	4 117	x	x	4 117
nouzové obydlí, přístřeší	1 089	x	x	1 089
mobilní (pohyblivé) obydlí	86	x	x	86

Specifickou kategorií obyvatelstva v SLDB jsou lidé bez domova Další specifickou kategorií obyvatelstva ve sčítání jsou lidé bez domova (**bezdomovci**). K 26. 3. 2011 bylo zjištěno na území Plzeňského kraje 340 osob, které jsou bez domova a využívají služeb sociálních zařízení (azylové domy, domy na půl cesty apod.). Tato skupina obyvatelstva v Plzeňském kraji tvoří téměř 3 % z celkového počtu takto sečtených lidí bez domova v celé České republice. Mezi těmito bezdomovci jednoznačně převládají muži (77,6 %), většina sčítaných jsou lidé svobodní (50,3 %) a rozvedení (31,5 %). Z hlediska věkového složení lze konstatovat, že převládají osoby v produktivním věku, od 20 do 59 let (83,8 %). Hodnotíme-li strukturu skupiny sečtených bezdomovců podle vzdělání, jde nejčastěji o osoby vyučené či se základním vzděláním. V hodnocení podle ekonomické aktivity je většina těchto bezdomovců nezaměstnaná. Pokud jednotlivé osoby uvádějí ekonomickou aktivitu, pak se jedná o zaměstnání zejména ve zpracovatelském průmyslu a stavebnictví.

Tab. 2.3.2 Bezdomovci podle pohlaví, věku a rodinného stavu

	Celkem	v tom (%)		v tom věková skupina (%)		
		muži	ženy	0 - 14	15 - 64	65 a více vč. nezjištěno
Bezdomovci	340	77,6	22,4	2,1	93,8	4,1
z toho podle rodinného stavu:						
svobodní, svobodné	171	78,4	21,6	4,1	95,3	0,6
ženatí, vdané	35	60,0	40,0	x	88,6	11,4
rozvedení, rozvedené	107	82,2	17,8	x	95,3	4,7
ovdovělí, ovdovělé	9	77,8	22,2	x	55,6	44,4